

AŞKIN MÜZİĞİ: MEVLEVÎLİKTE AŞK VE MÜZİK

Yalçın Çetinkaya, "Aşkın Müziği Mevlevîlikte Aşk ve Müzik", İz Yayıncılık,
İstanbul, 2022, 256 s, ISBN: 978-975-355-874-7

Sait AVCI

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul/TÜRKİYE
sait.avci@ogr.iu.edu.tr
ORCID No: 0000-0003-3181-2290

Kitap Kritiği / Book Review & Criticism

DOI: 10.56671/hafizadergisi.1281659

Sayfa: 177-182

Makale Gönderim Tarihi

12/04/2023

Makale Kabul Tarihi

27/07/2023

Öz

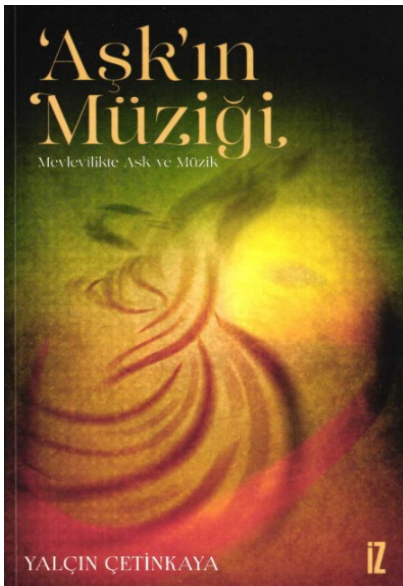
Klasik edebiyatta aşk, şairler tarafından ele alınırken, İslam kültüründe mutasavvıflar da bu duyguya dair söz söylemiş ve tecrübelerini etrafındaki taliplerle paylaşmışlardır. İslam düşünürleri ve mutasavvıflar arasında aşkın her türlüşünü eleştirerek reddeden veya yalnızca ilâhî aşkı kabul edilebilir bulanlar olduğu gibi ister mecazî ister ilâhî olsun aşkın insanı yaratıcıya ulaştıran bir vasıta olduğu fikrinden hareketle onu makbul gören hatta teşvik edenler de olmuştur. Aşk üzerine düşünen, konuşan ve onu tecrübe eden mutasavvıflar arasında bundan yaklaşık sekiz asır önce yaşamış olan Mevlânâ'nın ayrı bir yeri olduğu bilinen ve kabul edilen bir gerçektir. Onun hayatı, tasavvufi düşüncesi ve kaleme aldığı eserler aşıklar için bir referans olarak kabul edilmiştir. Bu büyük mutasavvıfın aşkı merkeze alan düşüncesinin ürünü olan Mevlevîlik, tarih boyunca her zaman ilgi görmüş, en çok bilinen tarikatlardan biri olmuştur. Bu çalışma kapsamında, Prof. Dr. Yalçın Çetinkaya tarafından hazırlanan ve Mevlevîliğin iki önemli kavramı olan aşk ve müziği konu edinen *Aşkın Müziği Mevlevîlikte Aşk ve Müzik* adlı eser; muhteva, dil özellikleri ve alana yaptığı katkılar bakımından incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Aşk, Müzik, Mevlana, Mevlevilik.

Abstract

While love is dealt with by poets in classical literature, another group in Islamic culture that speaks about this emotion and shares their experiences with the aspirants around them is the Sufis. Among Islamic thinkers and Sufis, some criticized and rejected all forms of love or found only divine love acceptable, as well as those who considered it fair and even encouraged it, based on the idea that love, whether metaphorical or religious, is a means that brings people to the Creator. It is a known and accepted fact that Mawlânâ, who lived about eight centuries ago, has a special place among the Sufis who thought, spoke and experienced love. His life, mystical thought and works have been accepted as a reference for lovers. Mevleviism, the product of this great Sufi's love-centered thought, has always attracted attention throughout history and has been one of the most well-known orders. Within the scope of this study, Prof. Dr. Yalçın Çetinkaya's *The Music of Love*, which deals with two important concepts of love and music in Mevlevism, will be examined in terms of its content, language features and contributions to the field.

Keywords: Âşık Tradition, Kemal Varol, Âşıklar Bayramı, Structure-Syllabus.

Prof. Dr. Yalçın Çetinkaya tarafından hazırlanan *Aşkın Müziği Mevlevîlikte Aşk ve Müzik* adlı eser Mevlevîliği aşk-müzik bağlamında inceleyen önemli bir çalışma olarak dikkat çekmektedir. Bu eser yazar tarafından İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2000 yılında hazırlanan sanatta yeterlilik çalışmasından yola çıkılarak kaleme alınmıştır. Eser, titiz bir akademik araştırmanın ürünü olması dolayısıyla sahip olduğu kıymetin yanı sıra üslup ve dil özellikleri bakımından her düzeyde okuyucuya hitap etmesi yönüyle de önem taşımaktadır. Prof. Dr. Yalçın Çetinkaya Mesnevî'ye karşı ortaya çıkan ilgisini ve bu çalışmayı kaleme alırken takip ettiği yöntemin oluşma sürecini eserin önsözünde şöyle ifade etmektedir:

Mesnevî, Hz. Mevlânâ'nın aşk konusundaki düşüncelerinin okunup anlaşılacağı çok önemli bir kaynak olma özelliği taşıyor. Belki de eserin konusu aşk olduğundan dolayı anlamlı ve kalıcı bir eser olmuş. Bu özelliği beni Mesnevî'ye yöneltti.

Mesnevî'ye bakarak Mevlevîliği anlamaya, Mesnevî'nin bir Mevlevî'ye ne öğrettiğini, onu nasıl yönlendirdiğini hatta şekillendirdiğini öğrenmeye çalıştım. Mevlevîliğin müzik düşüncesini daha iyi anlayabilmek için onu tanımlayan ve belirleyen “aşk”ı araştırmaya gayret ettim (s. 11-12).

Aşkın Müziği Mevlevîlikte Aşk ve Müzik adlı bu eser giriş ile birlikte yedi ana başlıktan oluşmaktadır.

Eserin birinci ana başlığı olan *Giriş* bölümünde A'raf suresinin 171-172. ayetlerine değinilerek “Elestu birabbikum? (Ben sizin rabbiniz değil miyim?)” ifadesinin mutasavvıflar tarafından nasıl anlaşıldığı ve mûsikî ile kurulan ilgisi üzerinde durulmuştur.

Eserin ikinci ana başlığı olan *H. Mevlânâ: Hayatı, Düşünceleri, Eserleri* bölümünde Mevlânâ'nın ailesi, hayatı ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra babası Bahauddin Veled ile olan ilişkisi ele alınıp, babasının onun yetişmesindeki rolü üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda onların Feridüddin Attar ve Muhyiddin İbn Arabî ile karşılaşmaları anlatılmış; Muhyiddin İbn Arabî'nin arka arkaya yürüyen baba oğlu gördüğünde babasının arkasından giden Mevlânâ için “Rabbe şükür. İşte gölün arkasında yürüyen deniz.” şeklinde bir cümle kurduğu ifade edilmiştir. Yine bu ana başlık altında Mevlânâ'nın Şems-i Tebrîzî ile karşılaşmaları ve Şems'in Mevlânâ'nın hayatındaki yeri anlatılmıştır. Yazar bu bölümde *Aşıklar Sultanı ile Mâşuklar Sultanı* şeklinde açtığı alt başlıkta Şems'i “Sultânü'l-Mâşukîn” Mevlânâ'yı ise “Sultânü'l-Âşıkîn” olarak tarif eden yoruma yer vermiştir. Yazar bu konu ile ilgili açıklamalarını sürdürdüğü ileriki kısımlarda Sultan Veled'in ifadesiyle Şems'in Mevlânâ'yı aşıklık mertebesinde alarak mâşukluk mertebesine ulaştırdığı yönündeki değerlendirmesi aktararak Şems'in Mevlânâ üzerindeki etkisini vurgulanmıştır. Mevlânâ'nın şiir yazmaya yönelmesinde de en önemli etkenin Şems-i Tebrîzî ile karşılaşması olduğuna da değinen Çetinkaya, onun şiir ile mûsikiyi birleştirerek müziği kendi oluşturduğu sûfi meclislerinin temel unsuru haline getirdiği bilgisini nakletmiştir.

Eserin üçüncü ana başlığı olan *Mesnevî Hakkında* bölümünde mesnevi nazım şeklinin tanımı verildikten sonra Mevlânâ'nın Mesnevî'si tanıtılmıştır. Bu kapsamda Abdülbaki Gölpınarlı ve A. J. Arberry'in Mesnevî hakkındaki değerlendirmeleri aktarılmıştır.

Eserin dördüncü ana başlığı olan *Tasavvufta Aşk* bölümü kitabın özünü oluşturması bakımından oldukça uzun tutularak konu ile ilgili detaylı bilgilere yer verilmiştir. *Aşk: Doğumsuz, Ölümsüz, Artmaz, Eksilmez Güzellik* alt başlığı ile Eflatun'un aşkı doğumsuz, ölümsüz, artmaz, eksilmez bir güzellik olarak tarif ettiği belirtilmiştir. İbn Arabî'nin, Hz. Muhammed'e “Habibullah” denmesinden yola çıkarak İslamiyet'in aşk dini olduğu yönündeki görüşlerine yer verilmiştir. İslam tasavvufunda pervânenin kendini feda ettiği aşkın üstün tutulduğuna, bülbülün feryad ederek dile getirdiği aşkın makbul görülmediğine değinilmiştir. *Tasavvuf Ehli ve Aşk* alt başlığı çerçevesinde mutasavvıfların aşka bakışı açıklanırken bazı müelliflerin ilâhî aşkı İslâmî bulmadığından söz edilmiştir. Aşk kavramının İslam'a yabancı olduğunu ve Hıristiyanlık'tan, sûfilerin ve mistik metafizikçilerin düşüncelerinden alındığı iddiasının gerçeği yansıtmadığı ifade edilmiştir. *Aşk Yürekteki Derinliğe İnebilmektir* başlığı altında Gazâlî'nin aşka dair düşüncelerine yer verilmiştir. Gazâlî'ye göre aşkın, tasavvuftaki makamların zirvesi olduğu, aşktan sonra gelen şevk, üns, rıza gibi makamların yalnızca aşkın meyvesi olduğu belirtilmiştir. Yine aşktan önce gelen tevbe, zühd, sabır gibi makamların aşka hazırlık olarak nitelenebileceği görüşüne yer verilmiştir. *Aşk Teslimiyettir* alt başlığında Allah aşkı ile imanın birbirinden ayrı düşünülmemeyeceği belirtilerek aşk, teslimiyet kavramı çerçevesinde değerlendirilmiştir. *Muhabbet, Allah'ı bulmaktır* başlığı altında yapılan değerlendirmelerde muhabbet aşkın başlangıcı olarak zikredilmiş ve bu kısımda Erzurumlu İbrahim Hakkı, Kuşeyrî ve Hücvîrî'nin konu ile ilgili fikirlerine yer verilmiştir. Bu bölümün önemli alt

başlıklarından biri olan *Sûfiler ve Aşk: Kulun Hakka Aşkı Caizdir* kısmında bazı mutasavvıflara göre Allah'a aşkın caiz olduğu ancak Allah'tan aşkın caiz görülmediği, bazı mutsavvıflara göre ise Allah'a olan aşkın da caiz sayılmadığı ifade edilmiş ve bu görüşlerin gerekçeleri sıralanmıştır.

Yazar, eserinin bu bölümünde İbn Hazm'ın aşkın çeşitlerine dair görüşleri ile İbn Arabî'nin aşkın muhabbetle ifrat olduğu yönündeki değerlendirmelerine yer vermiştir. *Aşk Maşukun Vasfıdır ve Vecd Aşğın Kalbini Cezbeder* alt başlıklarında Erzurumlu İbrahim Hakkî'nin aşk üzerine yaptığı tespitlere uzunca yer ayrılmıştır. *Râbia'nın İki Türü Aşk* alt başlığında ise Râbia El-Adeviyye'nin aşka dair görüşleri aktarılmıştır. Bu görüşe göre Allah'ın iki türlü muhabbetle sevildiğini, bunlardan birincisinin bencil aşk olarak tarif edilen ve Allah'ın zikrinden ibaret olan sevgi olduğu; ikincisinin ise Allah'ı müşahade mertebesine yükselmek olduğu ifade edilmiştir. Bu bölümde Hilmi Ziya Ülken'in tespit ve değerlendirmelerine de yer veren yazar Ülken'in, aşkın ve aşğın vuslattan uzak olmak, mâşuka asla erişmemek, yanmaktan zevk duymak, aşkı ile övünmemek gibi özellikleri bulunması gerektiği yönündeki görüşlerini aktarmıştır. *Aşk İçin Aşk* başlığı altında Hallac-ı Mansur'a dair bir olay anlatılmıştır. Buna göre Hallac-ı Mansur hapisteyken kendisine "Aşk nedir?" diye sorulur. Hallac bu soruya "Bugün de yarın da öbür gün de göreceksiniz" cevabını verir. O gün ellerini ve ayaklarını keserler; ertesi gün onu darağacına çekerler, üçüncü gün ise küllerini savururlar. Yazar bu olayla, aşk sahibinin akıbetinden endişe edilmesi gerektiği görüşünün haklılığını vurgulamıştır. Yine bu bölümde Muhammed İkbal'in aşk anlayışına da değinen yazar, onun "Aşkın makamı minber değil, darağacdır." sözünü hatırlatmıştır.

Kitabında mutasavvıfların aşk ile ilgili eserlerini tanıtmaya ve onların görüşlerine mümkün olduğunca geniş bir şekilde yer vermeye devam eden Yalçın Çetinkaya, Ahmed Gazâlî'nin *Sevahinu'l-Uşşak* adlı kitabının aşk yolcuları için bir el kitabı niteliğinde olduğunu bildirmiştir. Yine bu bölümde İbn Arabî ve Azizüddin Nesefî'nin "Aşk muhabbetle ifrattır." dediklerini aktararak bu sözün açıklamasına yer vermiştir. Bu bölümde İbn Arabî'nin sevgiyi üçe ayırdığına değinen yazar, bunları ilâhî sevgi, Rûhânî sevgi ve tabii sevgi olarak sıralamıştır. Buna göre ilâhî sevgi Allah'ın insana duyduğu sevgi ile insanın Allah'a duyduğu sevgiyi ifade eder. Rûhânî sevgi ise sevenin sevdiğini hoşnut etme amacıyla olduğu sevgi olarak tarif edilir. Tabii sevgi ise sevenin kendi istek ve arzularını tatmin etme amacı güttüğü sevgi şeklinde tanımlanmıştır. Bu açıklamadan sonra İbn Arabî'ye göre insanların çoğunun sahip olduğu sevginin üçüncüsü yani tabii sevgi olduğu yönündeki yorumu da eklenmiştir. *Grek Düşüncesinde Aşk* alt başlığında ise İslam tasavvufu ile Grek-Helenistik geleneğin aşka dair ortak noktaları üzerinde durulmuştur. Yazar, Antik Yunan filozoflarından Platon, İslam düşünürlerinden İbn Sînâ, batılı filozoflardan Schopenhauer ve Feuerbach'ın görüşlerine yer vererek eserin dördüncü bölümünü tamamlamıştır.

Eserin beşinci ana başlığı olan *Aşk Edebiyatı* bölümüne Kaab b. Züheyr'in Kasîde-i Bürde'si hakkında bilgi verilerek giriş yapılmıştır. Söz konusu kasidenin nesib bölümünde yer alan aşka dair ifadelerden Hz. Peygamber'in rahatsız olmadığı ve herhangi bir uyarıda bulunmadığı ifade edilerek bu tavrın İslam düşüncesinde aşka bakışın şekillenmesindeki rolü üzerinde durulmuştur. Bu bölümde İbn Hazm'ın *Tavku'l-Hamame* adlı eseri tanıtılarak bu eserin İslam dünyasında aşk üzerine yazılmış en güzel eserlerden biri olduğu dile getirilmiştir. İbn Hazm'ın aşka dair düşüncelerinin İbn Arabî'yi de etkilediği, daha sonra bu anlayışın Anadolu'da Yunus Emre ve Mevlânâ ile makes bulduğu görüşüne yer verilmiştir. *Şark Klasikleri: Aşk Klasikleri* alt başlığında ise Doğu edebiyatının Leylâ ile Mecnun, Yusuf ile Züleyhâ, Salaman ile Absal, Mum ile Pervâne, Gül ile Bülbül gibi klasik eserleri zikredilmiştir. Molla Câmî'nin Baharistan'ı, Şebüsterî'nin Gülşen-i Râz'ı, Şeyh Sa'dî'nin Bostan ve Gülistan'ı, Muhammed Ehl-i Şîrâzî'nin Şem u Pervâne'si, Feridüddin Attar'ın Mantuku't-Tayr'ı, Fuzûlî'nin Leyla ile Mecnun'u ve Şeyh Galip'in Hüsn ü Aşk'ı da bu başlık altında hakkında

bilgi verilen eserlerden bazılarıdır. Yazar bu bölümde Yunus Emre'nin aşk düşüncesine de geniş yer ayırırken asıl üzerinde durduğu, fikirlerini ayrıntılı olarak ele aldığı mutasavvıf ve şair elbette Mevlâna olmuştur.

Eserin altıncı ana başlığı olan *Mevlevîlik'te Müzik Felsefesi* bölümünde Mevlevîliğin mûsiki ve semâ fikrinin oluşmasında Cüneyd-i Bağdâdî ve Ruveym b. Ahmed gibi ilk dönem sûfilerinin tesiri olduğuna dikkat çekilmiştir. Zikredilen mutasavvıfların yalnızca Mevlevîyeye değil, Rifâiyeye ve Halvetiyeye gibi başka tarikatlara da etki ettikleri belirtilmiştir. Mevlânâ'nın kendisinden önce yaşamış sûfilerden Ahmed Rifai'nin fikirlerinden de istifade ettiği vurgulanmıştır. Yazar bu bölümde mûsikinin ruhun gıdası olduğuna dair görüşlerin tasavvufun ilk dönemlerine kadar uzandığını ifade ederek Mevlevîlikte mûsiki ve aşkın iki önemli dinamik olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle Mevlevî mûsikisinin bir aşk mûsikisi olduğunu söylemenin yanlış olmayacağı dile getirilmiştir. Bu kısımda yakın dönem düşünürlerimizden Nureddin Topçu'nun konu ile ilgili görüşlerine yer veren yazar, Topçu'nun; Doğunun büyük müellifi Sa'dî ile Batı romantizminin zirvesi Goethe'yi Mevlânâ'nın şahsiyetinde birleştirdiğini ifade etmiştir. Bu bölümde *Mevlânâ, Mevlevîlik, Mûsiki, ve Semâ* başlığı altında Hz. Süleyman'ın talebelerinden kabul edilen Pythagoras'ın mûsikinin mûcidi olduğuna dair bilgiler aktarılmıştır. Nakledilen bilgilere göre bir şahıs rüyasında Pythagoras'a kalk falan denizin sahiline git, orada garip bir ilim tahsil edeceksin demiştir. Pythagoras kalkıp tarif edilen yere gitmiş orada kimseyi bulamayınca bu rüyada zahiri mana kastedilmediği düşüncesiyle geri dönerken demircilerin atölyelerinden ahenkli çekiç seslerini duymuştur. Durup dikkatle dinledikten sonra aradığı ilmin ahenk ilmi yani mûsiki olduğuna kanaat getirmiştir. Belirtildiğine göre mûsiki ilminin kaidelerini de Pythagoras koymuştur. Yazar Yalçın Çetinkaya, Pythagoras isminin mutasavvıflar arasında çok zikredildiğini Beşir Ayvazoğlu'nun *İslam Estetiği ve İnsan* adlı eserini kaynak göstererek nakletmektedir. Yazar bu bölümde ayrıca anasır-ı erbaa, burç ve gezegen sayıları ile mûsikideki makam sayıları arasında bir ilişki olduğuna dair bilgilere yer vermiştir. Eserin bu bölümünde, İslam dünyasında mûsikiye en fazla ilginin mutasavvıflar tarafından gösterildiği; mûsikinin semâ ile birleştirilerek keyif ve nefsi tatmin için kullanılmadığının ispatlanmak istendiği ifade edilmiştir. Ayrıca sûfilerin semâ ile "elest bezmi" arasında da bir münasebet kurmuş olmalarının dikkat çekici olduğu dile getirilmiştir. Mevlevîlerde aşk ve cezbeyi meydana getirmek için semâ yapıldığı ve her Mevlevî'nin mutlaka semâ yapmayı bildiği belirtilmiştir. Bu noktada Ney'e ayrı bir başlık açılarak onun Mevlevî kültüründeki anlamı ve değeri üzerine uzun ve önemli tespitler yapılmıştır.

Eserin yedinci ve son ana başlığı olan *Mevlevî Musikisi* bölümünde Mevlevî müziği aşkın müziği olarak tanımlanmıştır. Bu başlık altında Bernard Mauguin, Sadeddin Nüzhet Ergün, Aldülbaki Gölpınarlı, Mesut Cemil, Şefik Can, Annemarie Schimmel gibi isimlerin Mevlevî kültüründeki semâ ve mûsiki hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Mevlevî müziği tasavvuf müziğinin en önemli dalı olarak zikredilmiştir. Bu bölümde Mevlevî müziğinin en büyük formu Âyin-i Şerîfler'e ayrı bir başlık açılarak âyine dair ayrıntılı bilgi verilmiştir. Âyin-i Şerîfler'in güftelerinin Mevlânâ'nın Mesnevî'si ya da Divan-ı Kebir'den seçilmek zorunda olduğu ifade edilerek, ayin bestelemenin de oldukça zor olduğunu ifade edilmiştir. Bu bölümün sonunda *Mevlânâ'nın Semâ Hakkındaki Düşünceleri* alt başlığı ile Mevlânâ'nın konuya dair görüşleri aktarılarak eser tamamlanmıştır.

Prof. Dr. Yalçın Çetinkaya tarafından titiz bir çalışmanın ürünü olarak ortaya konan bu eserde aşkın tarifi ve tarihinin temel kaynaklar üzerinden incelenmesi dikkat çekmektedir. Hz. Peygamber'in Kaab b. Züheyr'in Kaside-i Bürde'sinde geçen aşk bahsine dair bir eleştiri getirmemesi hatırlatılarak İslam kültüründe aşka dair düşüncenin hangi fikri altyapı üzerine temellendirildiğinin ortaya konması, meselenin okuyucunun zihninde netleşmesini sağladığı söylenebilir. Aşk bahsinin,

Antik Yunan filozoflarından günümüze kadar öne çıkmış düşünür ve mutasavvıfların görüşleri birlikte incelenerek ele alınmış olması konuya bütüncül bir bakış açısı getirmesi bakımından önemlidir. Eserde konu ile ilgili tasavvufî kaynaklarla birlikte edebi eserler de tanıtılarak aşk ve mûsiki üzerine eksik bir değerlendirme yapılmasının önüne geçilmiştir. Mûsikiye dair malumat da mümkün olduğunca en eski ve temel kaynaklar üzerinden aktarılmıştır. Aşk bahsinde olduğu gibi mûsikide de farklı fikirlere mensup düşünür ve mutasavvıflar üzerinden izahlar getirilerek meselenin ilmi ve objektif bir biçimde ele alınmış olması eserin önemli özelliklerinden biri olarak ifade edilebilir. Aşk ve mûsiki kavramlarının Mevlevîlik özelinde incelendiği bölümde ise konu çok yönlü olarak değerlendirilmiş, açıklamalarda sade ve anlaşılır bir üslup benimsenmiştir. Eserin muhtevasıyla okuyucuya doyurucu bilgiler sunmasının yanında dil özellikleri açısından da bir bütünlük içerdiği söylenebilir. Bu kıymetli eserin, Mevlevîlikte aşk ve müzik konusu ile birlikte İslam düşüncesinin bu iki kavrama dair oluşturduğu fikri müktesebatı merak eden araştırmacı ve okurlar için önemli bir kaynak olduğunu ifade etmek yerinde bir tespit olacaktır.

KAYNAKÇA

Çetinkaya, Y. (2022). *Aşkın Müziği Mevlevîlikte Aşk ve Müzik*, 1. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık.